

KÖNYVSZEMLE

Fenyvesi István

Orosz–magyar és magyar– orosz szlengszótár

Syca kiadó: Budapest, 2001. 633 p.

A nyelv olyan élő entitás, amelynek bizonyos rétegei legdinamikusabban válaszolnak az idő kérdéseire és benne az embert körülvevő világ technikai, szociális, kulturális változásaira. Ez a sajátos, dinamikusan változó nyelvi réteg a szleng. A szlengről egyeseknek az argó, a tolvajnyelv, a bűnözői zsargon jut az eszébe, mások a szakmákhoz kötődő szakzsargont vagy a korosztályhoz kapcsolódó ifjúsági nyelvet, megint mások az informatikai forradalom elektronikához és internethez fűzhető egységes nemzetközi felhasználói nyelvét asszociálják vele. Milyen felmérhetetlen gazdagság birtokában van az a tudós, aki ezt a sokrétű élő nyelvallapotot immár ötven éve tanulmányozza! E szótár szerzője, Fenyvesi István eme ritka magyar szakemberek közé tartozik. „E szótár hosszabb, tudatalatti története immár félévszázados” – vallja előszavában a szerző (p. 5). *Az Orosz–magyar és magyar–orosz szlengszótár* minden kétséget kizáróan magyar földön hiánypótló, egyedülálló munka.

A kétnyelvű orosz–magyar, magyar–orosz szlengszótár alkotója a Szegedi Egyetemhez kötődő, de Magyarország-szerte és határainkon túl is jól ismert, nagy tiszteletnek örvendő szlavista irodalmár, akinek keze alól oroszstanárok nemzedékei kerültek ki. Kiváló nyelvtudásának és az irodalom iránti szeretetének orosz nyelvi vértzetét az ötvenes években Szent-Pétervárott, az egykori Leningrádban szerezte, s családja és barátai révén ez a kapcsolata az orosz kultúrával fél évszázad távlatából is mindvégig töretlen maradt. A szerző nevéhez fűződő számos monográfia és egyetemi jegyzet mellett ez a szlengszótár megkoronázása a két nyelvben, két kultúrában kiteljesedő pályának.

A kötet az orosz szleng mintegy 13 ezer szócikkbe sűrített 16 ezer szavát és több mint 3 ezer szólását tartalmazza részletes orosz–magyar szótár formájában, valamint az összes ott tárgyalt orosz szót, kifejezést és szólást besorolja azok magyar köznyelvi megfelelőinek (mintegy 4 ezer fogalom) betűrendjébe. Ilyen terjedelmű és mélységű hasonló kétnyelvű szlengszótár sem a hazai szótáriradalomban, sem a russisztika nemzetközi szakirodalmában nem jelent még meg.

Érdekes az orosz szlengnek a szótáríró által adott behatárolását egybevetni saját nyelvismeretünkkel, stílustulajdonítási tapasztalatunkkal. „Az orosz szleng – fogalmazza meg a Bevezetőben – a fesztelenség magas fokán álló szókinccs, a nonstandard szférához tartozik, s olyan megváltozott, átértelmezett, illetve újonnan gyártott szavakból és kifejezésekből áll, amelyeket gyakran az utca nyelvéből, a városi *prosztoresz*ijéből az argóból, a zsargonból és más nyelvekből is merít. Kifejező eszközei közé előszeretettel építi be a durvább, vagy éppen obszcén szavakat is. A szlenghez sorolhatók azok az értelmező szótárba még fel nem vett szavak is, amelyek a társalgási nyelvben már polgárjogot nyertek. A szleng a friss, expresszív, gyakran kritikai élű, ironikus kifejezéseket keresi. Szókinccse állandóan változik, bár legéletképebb szavai idővel a normatív szótárba is bekerülnek” (p. 6).

Az 1985-öt követő történelmi változások, de különösen a Szovjetunió 1991-es felbomlása egyfajta ideológiai zsilipfelhúzást jelentett az orosz szlengnek a köznyelvbe és az irodalmi nyelvbe való beáramlása terén. Az orosz sajtóban, s a szépirodalomban mennyiségileg is kitapintható a valóság eddig érintetlen szféráinak megvilágításából fakadó nyelvi rétegek erőteljes szerepeltetése. A kutató sokoldalúan konstatálhatja, hogy a szleng meglepő természetességgel lesz szinte általánosan használatos, elannyira, hogy

valósággal átalakul a stílusok hierarchikus rendszere, s ezzel a szleng sajátos beszédstílussá válik nemcsak az oroszban, hanem általában a nemzeti nyelv(ek) jelenkori új szakaszában. Ez a körülmény is kiemeli Fenyvesi István jelen szótárának fontosságát.

A szótár gazdag orosz anyaga három forrásból gyűlt össze. Az első a saját gyűjtés Gennagyij Kirillov kalugai professzor segítségével. A második az 1994-től megjelent új orosz szlengszótárak, s végül a harmadik forrás a kurrens sajtó és a szépirodalom. Ez utóbbi határozza meg a szótár funkcionális jellegét. A leendő olvasókat képező russzista egyetemisták és főiskolások nem elsősorban az élőbeszédben hangzó formában (vagyis a nyelv hordozóival való személyes találkozás során) fognak szembekerülni a szlenggel, hanem írott, nyomtatott alakjában: a sajtóban és az általuk tanulmányozandó irodalmi művekben – véli a szerző. Ezt a véleményt a gyakorlati tapasztalat ma már tovább árnyalja, s egyben újabb indoklását adja e szótárnak. Az oroszul jól tudó fiatal russzisták ugyanis jelentős arányban az orosz beszélt nyelvet sem nélkülözhetik, ha nem tanári területen helyezkednek el – s ilyenek szerencsére egyre többen vannak –, hanem a kereskedelem, a vendéglátás, a vám- és pénzügyőrség, a rendőrség, a vállalkozói és banki szféra stb. területein.

Ezért is dicsérendő, hogy a szlengszótár mintegy 90 százaléká szinkrón jellegű, tehát a nyelv mai állapotát tükrözi. 10 százaléká az anyagnak a XX. század korábbi évtizedeinek során keletkezett művek megértéséhez illeszkedik. A régi források okán a XIX. századhoz kapcsolódik mintegy száz szó Pus-kintől Csehovig, s pár kifejezés népmesei gyökerei, a csasztuskák folklórja miatt még korábbi időkre nyúlik vissza. Több mint 760 író munkáját dolgozta fel eközben a szerző, akiknek a névsorát a Bevezető után a felhasználó egynyelvű, kétynyelvű szótárakkal és más forrásokkal együtt meg is adja.

A szótár használatához pontos útbaigazítást kapunk már az első oldalakon. A szótár két, terjedelmileg jelentősen eltérő részből

áll. Az I., orosz–magyar rész (pp. 19–521) egyik fő nívuma, hogy a szavak szövegösszefüggésükben kelnek életre.

Az orosz szócikkek nyolc komponensből állanak. A magyarok kedvéért hangsúlyal ellátott orosz címszót (1) a nyelvtani jellemzése (2) követi. Ezután találjuk a szociolingvisztikai előfordulásra (3) és a stilisztikai hovatarozásra (4) utaló minősítéseket. A magyar köznyelvi jelentést (5) általában vessző választja el a magyar szlengbeli megfelelőtől (6). Utána szólások (7) következnek, s a szócikket példamondat (8) zárja. Mintegy félezer, zömében szójáték útján keletkezett, s a nyelvészeti mechanizmus és/vagy az országismereti háttér nélkül az olvasó többsége számára nehezen érthető szónál kiegészítő elemként (9) etimológiai magyarázatot is találunk.

Lássunk egy példát a nálunk kelleténél is jobban elterjedt *tök jó*, *tök király*, *tök sirály* minősítés orosz ifjúsági nyelvhasználatára (Az orosz szócikkekben a példák „*tök sirály film*-ről, *tök király nap*-ról szólnak):

кайфный, кайфовый, кейфовый, mn JÓ/ÉLVEZETET OKOZÓ, klassz. Во кайфный фильм! + Слышишь, Гена, кайфово! – сказала громко какая-то девочка. (Конон. Н.) + Первым признаком кейфового дня было отсутствие под стеной возле двери вылизанных „Жигулей” начальника цеха. (Тендр.)

A szlengszótár jelentőségét fenti példánk élő nyelvi, gyakorlati kapcsolódásával húzta alá. Az alábbiakban az elméleti kutatások részéről megerősítésként egy orosz és két magyar szlengkutató nyelvész véleményét idézzük. Vlagyimir Jelisztratov 1994-ben a moszkvai argó szótárának utószavában arról ír, hogy a szleng nem egyszerűen szociolektus, aminek eddig tekintették. Ennek kutatását ki kell emelni a szociolingvisztika keretei közül, ki kell vinni a nyelvkulturológia és a nyelvfilozófia szélesebb mezejé-

re. A szlenget a nyelv és a kultúra közötti kölcsönhatás egységének kell tekintenünk. A szleng és a szlengszó tulajdonképpen nyelvi tükröződés, a kultúra egy kvantumának kollektív nyelvi interpretációja.

Képletesen szólva, ha olybá vesszük, hogy az orosz kultúra egy lezárt, közismert darabja a Kreml fala, akkor e fragmentum szlengvetülete a falat századokon át építő mesteremberek gazdag szlengpolifóniája, a falak tövében portékáikat áruló kereskedők hívatgatás kiáltása és szitkozódása, a falat a támadásoktól védelmező harcosok szlengje lesz. Az orosz ember mindezt a kusza ezerhangúságot a múlt nyugtalan, sajtó zúgásának hallja, vagy inkább érzi. A szlengkutatás feladata, hogy széttagolja, meghallja és feltámassza ezeket a hangokat. Igaz, a tovaszállt történelem ezt a gyakorlatban már sokszor nem teszi lehetővé. A jelen rögzítése a jövő nevében azonban csak tőlünk függ. A szlenganyag mindig olyan részletek tömegének gyűjteménye, amelyek első pillantásra lényegtelennek tűnnek (vö. Jelisztratov, Vlagyimir: *Szleng és kultúra*. [Fordította Fenyvesi István]. Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen, 1998: 143–144). E szótár a kutatóknak is kiváló forrásanyag a kontaktológia, a fordításstilisztika, a szemiotika, a kontrasztív szövegsemantika számos területén.

A magyar szlengkutatás képviselőjeként mérvadónak tekinthető Kis Tamás véleménye is, aki szerint a szleng egyrészt szó- és kifejezőkészlet, másrészt egy sajátos nyelvhasználati, stilisztikai forma. A magyar nyelvre vonatkozóan megállapítható az is, hogy az *argó*, *zsargon*, *jassznyelv*, *ifjúsági nyelv*, *nagyvárosi nyelv*, *pesti nyelv* kifejezések használata a *szleng* helyett félrevezeti a szemlélőt, hiszen nem szükségképpen tolvaj, jassz, pesti vagy akár fiatal az, aki szlengben beszél. Kis Tamás szerint a szlengben beszélés beszédműfaj, a szleng pedig érzelmi szóalkotás. A szleng minden beszélt nyelvnek minden korszakában jelen van, kis csoportban születik és működik, majd terjed tova és hal el, átadva helyét új korok új kifejezéseinek (vö. Kis Tamás, *A szlengkutatás útjai és le-*

hetőségei. Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen, 1998: 237–293).

A szleng kifejezés mindig a „normatív” nyelv megfelelőivel szembenálló, véletlen anomália látszatát kelti. A kizárólag az analógia hagyományát követő nyelvészek me-reven szétválasztják a nyelvben fellelhető „fontos” (örök, megingathatatlan) és a „másodrendű” (múlékony, átmeneti) jelenségeket. Ennek az lett a negatív következménye, hogy aránytalanság keletkezett egy-egy kor analógiás, illetve anomáliás jelenségeinek vizsgálata között, s a kutatók figyelmét elkerülte e két jelenség sor dialektikus kölcsönviszonya, nevezetesen az, hogy ami tegnap még anomáliának tűnt, az holnap analógia lehet és fordítva. A nyelvi anomália szférája azoknak a változásoknak a laboratóriuma, piszkozata, amelyen a mai analógia, a norma megy keresztül.

Az anomáliák – és elsősorban a szleng – vizsgálata sok mindenre választ adhat a nyelvfejlődés mechanizmusát illetően. A szleng kutatásának egyfelől kultúrtörténeti és morális jelentősége van, hiszen e világban oly sok minden méltó a feltámasztásra. Másfelől viszont a gyakorlati megismerést is szolgálja mind a kultúra, mind a nyelv szempontjából. Nem véletlen, hogy Balázs Géza az ezredforduló magyar nyelv kultúrájáról szólva épp a beszélt nyelv rétegződését vizsgálva már nem is említi a szleng normativitástól való eltérését, hanem a *nyelvi folklór* körébe sorolja e kifejezéseket (vö. Balázs Géza, *Magyar nyelv kultúra az ezredfordulón*. A–Z Kiadó, Budapest, 1998). Fenyvesi István is erre a tapasztalatra utalva osztja meg újságolvasói megfigyelését a szótár Bevezetőjében. Ha korábban a szleng szavainak „idegen test”-jellegét feltűnő módon – idézőjellel, ritkítással, esetleg még lalaji magyarázó jegyzettel is – kiemelték az újság- és irodalmi szövegekben, manapság már egyre gyakoribb, már-már szabály az, hogy ehhez hasonló elidegenítő effektusok nélkül szerepelnek, s ily módon beleolvadnak a köznyelvi szövegbe.

Vessünk egy pillantást a szótár második

felére is. A szótár II., magyar–orosz része (pp.525–633) a köznyelvi jelentések betűrendjét követve az I., orosz–magyar rész teljes címszó- és szóláskészletét tartalmazza szinonimasorok alakjában. E részben a jelentésbeli árnyalatokat – terjedelmi okok miatt – nem mindenütt sikerült tükröztetni – vallja a szerző. Mi viszont hadd vegyük a lelki ismeretességében mentegetőző szerzőt a védelmünkbe, aki elnézést kér, hogy a különösen nagyszámú szinonimával rendelkező fogalmak esetében (mint pl. az *elítélt* stb.), a magyar olvasóra hárul a feladat, hogy utánanézzon a szinonim jelentéseknek. Nem jelenthet gondot ma már az olvasónak a magyar nyelvi megfelelők mellérendelése, hiszen 1998-ban megszületett az anyanyelvi szótárak között a magyarázó *Magyar szó-kincstár*, amely nem csak a szinonimák, hanem az antonimák együttes, szövegkörnyezetben való szerepeltetésével segíti e területen a tájékozódást a mai magyar nyelvben (Kiss Gábor [főszerk.], *Magyar szó-kincstár*. Tinta, Budapest, 1998).

A fentebb első példaként idézett melléknév tövének, a кайф szónak magyar megfelelőjét így találjuk meg:

élvezet вкoc; вырубон; кайф; кейф; ceанc; таск; таска; таски; тащ; торч; торчок; ~et **szerez** кайф: иметь/получать/словить /сорвать ≈; **nagyfokú** кайф ломовой; тридцать: все ≈ три удовольствия; az ~ **az élet értelme!** кайф: без ≈ a нет лайфа. **L. még: gyönyör**

Egyre kevesebb az olyan olvasó – ha van manapság még egyáltalán – aki nem gyakorlatias célból, például fordításhoz, hanem kedvtelésből forgat bármilyen szótárat. Pedig higgyük el, Fenyvesi István orosz szlengszótárát önmagáért is érdemes kézbe venni, hiszen fordítói feladat nélkül is szellemi kalandokat jelentő olvasmány. Képzeljük el, mennyi szabad asszociációt indít el egy szlengfordulat anyanyelvünkön is, mennyi kapcsolódást idéz fel korszakokhoz,

kultúrákhoz, korosztályokhoz kapcsolódóan csak a megélt, történeti idővel mérve rövidke életünkben. Hát még ha kilépünk ebből az időkeretből, s kíváncsi nyitottsággal szemléljük más korok, más nyelvi szubkultúrák nyelvalkotását, nyelvi gondolkodását, nyelvben rögzült világlátását, a szleng képi megjelenítő erejét, expresszivitását, emotivitását, stílussteremtő tömörségét!

Összefoglalva megállapítható, hogy szociolingvisztikai szempontból ez a szótár tartalmazza a normatív szótárakból kirekesztett orosz nyelv teljes nem-standard vertikumának reprezentáns elemeit. Mindenekelőtt a sajátosan orosz *lágernyelvvel* bővült *alvilági argót*, amely a társadalom jelentős részének a bebörtönzése folytán a XX. század közepén hatolt be a köznyelvbe. A zsargonok közül a *katonák, diákok, pártfunkcionáriusok, sportolók, orvosok, hippik, gépkocsivezetők, homoszexuálisok, kábítószer-fogyasztók, számítógép-használók* stb. nyelvből is válogat a szótár. Megtalálhatók a városi *prosztorecsije*, valamint a bizalmas társalgási nyelv „alacsonyabb fekvésű” és a normatív szótárból hiányzó szavai is. Végül, ami semmilyen magyar kiadványban nem hozzáférhető, nem kerüli meg a szótár az orosz ember mindennapi érintkezésében aktívan jelenlevő *obszcén szókincs* legfontosabb szavait és az ezekből keletkezett szólásokat sem.

Igazi idegen nyelvi továbbképzés ez a szótár minden egykori és leendő, régi és új orosz tanárnak, aki a klasszikusokon megalapozott nyelvtudását legalább a passzív megértés szintjéig most az orosz nyelv gazdag mélységeiben barangolva akarja megújítani. Őszintén ajánlom Fenyvesi István *Orosz–magyar és magyar–orosz szlengszótárát* minden nyelvtanár és oroszul értő magyar olvasó könyvespolcára, aki többet akar tudni az orosz valóságról a szleng expresszív képi világának tükrében.

Cs. Jónás Erzsébet